

ЦІННІСНО-НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті аналізуються наукові позиції щодо проблеми духовної кризи сьогодення, втрати впливовості традиційних цінностей, що актуалізує пошук глобальних об'єднуючих цінностей. Наголошується на розгляді базових етичних цінностей як засадничих елементів функціонування соціальних систем та окремих соціальних інститутів.

Ключові слова: глобалізація, цінності, гуманістична етика, сталий розвиток, дискурсивна етика, відповідальність, інституціалізація моралі.

В статті аналізуються научные концепции проблем духовного кризиса современности, потери значимости традиционных ценностей, актуализирующих поиск глобальных объединяющих ценностей. Делается акцент на рассмотрении базовых этических ценностей в качестве основополагающих элементов функционирования социальных систем и отдельных социальных институтов.

Ключевые слова: глобализация, ценности, гуманистическая этика, устойчивое развитие, дискурсивная этика, ответственность, институциализация морали.

The article analyses scientific works dedicated to a problem of today's spiritual crisis, loss of traditional values influence which emphasizes the importance of global uniting values search. The article emphasizes the consideration of basic ethical values as key elements of social systems and separate social institutes functioning.

Key words: globalization, values, humanistic ethics, stable development, discursive ethics, responsibility, morality institutionalization.

Актуальність статті пов'язана із сучасним поворотом до «нової нормативності», яка передбачає не тільки обґрунтування морального ідеалу, а й реальні процедури сприяння збільшенню питомої ваги моральності у взаєминах людей на рівні сім'ї, громадянського суспільства, держави. Від «антинормативного» повороту середини ХІХ ст. ідуть інтенсивні наукові розвідки в галузі соціальної філософії та соціології, які дають змогу здійснювати філософсько-етичні дослідження на основі конкретного розуміння специфіки моральності в системі сучасних соціальних інститутів. Напрацювання Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, Г. Веблена, Ф. Тьоніса, П. Сорокіна та ін. переосмислюються в статті в контексті завдань, які стоять перед сучасним широкомасштабним процесом інституціалізації моралі.

Мета статті — виокремити парадигмальні теоретичні концепти, які в перспективі дають змогу системно й цілісно аналізувати процеси змін в моральнісній культурі сучасного суспільства.

Новизна статті полягає у філософському аналізі співвідношення основних понять системно-функціонального підходу до суспільного життя з різними рівнями, формами і структурними елементами тих цінностей, які складають основу сучасної суспільної та індивідуальної моралі, їх співвідношення з традиційними цінностями та інститутами.

Науковці у сфері соціально-гуманітарного знання визначають сучасну добу як перехідну, а більшість їхніх праць розпочинається тезами про духовну «кризу»,

моральний «занепад», «втрату цінностей». Цінності модерну піддаються суттєвій критиці. Віра в розум, науку, прогрес викликає сумнів і стає об'єктом іронії, а глибинні смисли «істини», «добра», «краси» втрачаються. Руйнація цінностей та ідеалів, що скріплювали європейську культуру, всеохопний нілігізм, еkleктизм, скепсис є поширеними рисами. Втрату людинною віри в себе осмислювали Г. Адорно, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Дельоз та ін. У сучасних концепціях людина визначається як *sapiens-demens* (розумно-безумна істота) (Е. Морен), проголошується «смерть людини» (М. Фуко). На нашу думку, це є продовженням тенденції, яку зафіксував ще Ф. Ніцше, пов'язуючи її з таким поширеним негативним станом душі, як «ресентимент». М. Шелер не погоджується з Ф. Ніцше в питанні щодо коренів цього явища, здійснює його подальше осмислення. Зокрема, він акцентує наявність в особистості нав'язливої, глибинної емоції, яка є постійно присутньою і несе в собі негатив, ворожість. Це «блукаюча у темряві душі таємнича і незалежна від активності «я-злість», яка виникає в результаті відтворення в собі інтенцій ненависті або інших ворожих емоцій і, не включаючи в себе ніяких конкретних ворожих намірів, годує своєю кров'ю найрізноманітніші наміри такого роду» [1, 10]. Учений вважає, що незалежно від індивідуальних характеристик і переживань, у самій структурі соціальності закладений могутній заряд ресентименту, з яким суспільству треба рахуватися [1, 21–22]. Другим джерелом формування ресентименту є помста, заздрість, ревності та прагнення до конкуренції.

Стан ресентименту призводить до ілюзорного сприйняття і фальсифікації самих цінностей, до появи ціннісної сліпоти й ілюзії щодо тих цінностей, досягнути які на певний момент суб'єкт не може. На противагу таким процесам і змінам у моральному житті М. Шелер обґрунтовує наявність етичного абсолютизму, вічного рангового порядку цінностей. М. Гартман вибудовує іншу ієрархію цінностей, відмінну від ієрархії М. Шелера, який створив закриту систему, що завершується цінністю святості. М. Гартман створює багатовимірну відкриту сферу багатоманітних людських цілей і прагнень, яка не виключає їх подальше розширення і доповнення новими моральнісними цінностями [2, 94]. Оскільки визначення єдиного нормативного для всього суспільства змісту стає практично неможливим, мораль «суспільного обов'язку і відповідальності» та гуманістична етика корегуються проголошенням дискурсивної етики розуму, апріорності ідеальної комунікації як невід'ємної складової консенсуально-дискурсивної раціоналізації життєвого світу і основної умови сучасного обґрунтування етичних норм. На цій підставі Ю. Габермас, розвиваючи концепцію Л. Кольберга, виділяє як вищий етичний ідеал сучасної епохи не норми, що встановлюються в роздумах особистості, яка має автономну совість, а норми, які формуються шляхом конкретного взаєморозуміння між людьми, які беруть участь в комунікації в умовах «моральної і політичної свободи всіх членів гіпотетичного світового співтовариства» [3, 72].

Сучасний глобалізований світ – це реальність із новою соціальною структурою, специфічною економікою, особливою віртуальною культурою, знаходиться в стані пошуку глобальних об'єднуючих цінностей як відповіді на потреби нової і особливої стадії цивілізаційного розвитку людства. Базові етичні цінності почали розглядатися засадничими елементами як функціонування соціальних систем загалом, так і окремих соціальних інститутів. Початок ХХІ ст. характеризується актуалізацією розробок,

спрямованих на створення глобальної етики, в діяльності міжнародних організацій, комісій, таких як базовий документ ООН «Хартія взаємодії країн і організацій», «Декларація глобальної етики», ухвалена на Парламенті релігій світу, Декларації з біоетики, прийнятої Юнеско, та ін. У наш час на етичних принципах засновані конституції демократичних держав, вони є важливою основою діяльності міжнародних організацій, створення документів, які використовуються в міжнародному співробітництві. До їх розробки долучається широке коло представників гуманітарних наук та практиків у сфері політики, бізнесу, духовної культури, громадських організацій і рухів. Особливе місце в цих процесах займає розширення сфери дії ООН. В останні роки ООН все більше уваги приділяє тому, що називають партнерством з приватним сектором та громадянським суспільством з метою прискорення досягнення цілей розвитку ООН. Це є результатом усвідомлення того, що ця всесвітня організація не зможе самотійно протистояти викликам глобалізованого світу.

Широкоосяжним у сучасній глобалістиці є концепт сталого розвитку як пошук виходу із ситуації, «коли порушення правил стало єдиним збереженим правилом» (Ф. Фукуяма), коли відбулося «розростання метастазів цінностей, що залежать лише від волі випадку» (Ж. Бодріяр).

Останнім часом поняття «сталий розвиток» активно входить у соціально-політичний та науковий дискурс. Виникнення і його концептуальна розробка є відповіддю на комплекс глобальних проблем сучасності, що активізували теоретичні пошуки та практичні дії, спрямовані на організаційні зусилля щодо забезпечення збалансованого розвитку людства, уникнення глобальних катастроф. Характерним є паралельне виникнення проблематики глобалістики і прикладної етики. Морально-етична складова вагомо представлена в контексті розуміння сталості як функціональної вимоги щодо сучасних суспільств, що динамічно розвиваються. Водночас ця вимога набула самотійного морально-орієнтуючого значення в контексті розгляду її як імперативу розвитку сучасних цивілізацій, створення в їхніх межах позитивної, стабільної і невідвратної спрямованості на виживання, співпрацю і розвиток людства. Як соціальний проект для реалізації на глобальному і регіональному рівнях сталий розвиток став програмою дій ООН на XXI ст. і на цій базі створено національні програми системного розвитку економічної, екологічної та соціальної сфер життєдіяльності кожної країни.

Перший інтелектуальний поштовх щодо цього був ініційований засновником і першим президентом Римського клубу А. Печчеї. На початковому етапі діяльності цієї організації приділяли увагу застереженням стосовно загроз, які несе людству неконтрольований технічний прогрес, з 80-х років XX ст. – наголос робиться на розробленні конкретних проблем майбутньої цивілізації «інформаційного суспільства», а також змін «культурного етосу» і цінностей життя в глобальному масштабі. Це стало продовженням основної для творчості А. Печчеї ідеї «людських якостей» як основи подальшого конструктивного розвитку людства [4, 271–272].

Серед основних принципів сталого розвитку, що набули загального визнання, – прямі етичні вимоги в екологічному імперативі відповідальності людства за долю нашої планети, справедливого природокористування в інтересах забезпечення добробуту

сучасних і майбутніх генерацій людства, імперативу толерантності, взаємодії, діалогу культур, відмови від нетерпимості. Така нова світоглядна й дослідницька парадигма не випадково є чутливою до етичних цінностей, які в попередніх історичних умовах роз'єднаності, соціальної та культурної закритості стали противагою в спрямуванні духовних орієнтирів щодо людяності без передумов, критеріїв всезагальності й універсалістського горизонту загальнолюдськості. Концепція сталого розвитку є соціально орієнтованою і спрямованою на збереження соціальної і культурної стабільності, зокрема й на запобігання руйнівним конфліктам. Важливе значення надається збереженню культурного та соціального капіталу, традиційним джерелам культури й сучасним, специфічним їй формам.

У методологічному інструментарії моделювання сталого розвитку помітне місце належить системному підходу. Важливим для філософсько-етичних досліджень є праксеологічний аспект загальної теорії систем і системного аналізу. Для з'ясування наявності системності в людській перетворювальній діяльності здійснюються спеціально-наукові розробки в політології, соціології, конфліктології, антропології, правознавстві, глобалістиці тощо.

На суспільство як складну систему в цілому, зокрема на функціонування моральної культури, впливають ознаки, виявлені під час застосування синергетичного інструментарію до соціальних процесів. Особливості морально-етичного життя тісно пов'язані з такими ознаками, як ієрархічність, емерджентність, відкритість, релятивність, відповідальність тощо. Так, ієрархічність, тобто наявність певної субординації між усіма рівнями моралі, є широко визнаною характеристикою світу цінностей. У XX ст., як уже зазначалося, найвідоміші концептуальні розробки об'єктивної ієрархії цінностей здійснювалися з різних методологічних позицій М. Шелером і Н. Гартманом.

Положення синергетики, про те, що жодна система не може повністю редукуватись, тобто властивості структур більш високого синергетичного рівня не можна описати мовою більш простого рівня, задовго до його формулювання було очевидним при етичному структуруванні моральнісного життя. Визначні російські мислителі XIX–XX ст. використовували ієрархічний підхід при розгляді моральної свідомості таких понять, як «аскетизм», «альтруїзм», «благочиння» (В. Соловйов); «етика закону», «етика любові», «етика творчості» (М. Бердяєв).

Емерджентність, за якою поява нової якості сприймається вищим стосовно неї рівнем ієрархії як втрата сталості та збільшення хаосу, одна з найболючіших колізій морального вибору. Безпорадність, страх перед змінами обставин життя, новими критеріями моральної оцінки консервують старе. Заради його утримання в історії цивілізації чинилися надзвичайно жорсткі форми примусу і насильства під гаслами боротьби за святині. Сучасний неоконсерватизм сприймає динамічний невірноважений стан системи моральнісного життя з елементами катастрофізму (Р. Роргі, А. Макінтайр). На противагу такій позиції в прикладній етиці йдуть напрацювання, спрямовані на прийняття цієї ситуації як природної, і наголошується на необхідності вироблення нового типу динамічного мислення на інноваційному характері прикладної етики.

Суттєвою опорою для продуктивних новацій, для подолання моральних колізій є виокремлення такої ознаки складних систем, як відкритість. Закритість, консервація морального досвіду завжди сприяла приреченості соціальної системи загалом. На

відкритості як основному джерелі моралі наголошував А. Бергсон у відомій праці «Два джерела моралі і релігії». Умовою життєвості відкритої до змін системи є її здатність до самоорганізації накопичення керованого впливу на систему. При цьому самоорганізація не виключає можливостей зворотних зв'язків у системі. Ці підходи знайшли організаційне оформлення в таких формах інституціалізації моралі, як створення сучасних етичних кодексів, які передбачають співучасть людей у цьому процесі, можливість зміни в разі наявності ініціативи співробітників, творення постійно працюючих каналів комунікації знизу вгору.

Такі характеристики складних систем, як релятивність і відповідальність, включають людину як активну складову процесу змін і виступають взаємодоповнюваними принципами сучасної соціальної моралі, яка відокремилася від некритичного догматизму та водночас прийняла відповідальність в якості вихідного принципу синергетики, яку започаткував І. Пригожин. Таким чином, синергетика дає методологічно вірне спрямування управлінню процесами підвищення ролі етичної складової в діяльності сучасних соціальних інститутів. Це виключає нав'язування складно організованим системам шляхів їх розвитку, а хаос розглядається як плідний момент конструктивного механізму еволюції системи до нового рівня організації. Ці та інші принципи взагалі, створюють можливість подолання психологічних бар'єрів, стереотипів, страху перед складними системами, серед яких чи не найскладнішим є мікрокосмос морального життя, який неможливо зводити до простого лінійного утворення.

У цьому контексті постає складна проблема балансування між процесами: 1) збереження універсалістських засад сучасної і традиційної культури, які відповідають людству як єдиному цілому, що розвивається, незважаючи на багатоманітність проявів і форм реального буття; 2) керування нелінійними системами здійснюється через людську свободу і творчість. Так, нелінійність цивілізаційного процесу в цілому пов'язана, за В. Біблером, з «самодетермінацією» людини через діалог культур. Потреба в зверненні до досвіду інших народів і культур зростає в періоди кризи і на цьому шляху можлива суттєва корекція досвіду власної культури, який завжди є обмеженим.

Розвиток прикладної етики відбувається в умовах, коли, з одного боку, глобальний розвиток має бути скерований на досягнення системної врівноваженості, сталості, а з іншого – проходити через якісні і кількісні зміни. Саме тому на часі обґрунтування моральноетичних вимірів сталого розвитку в ситуації глобальних цивілізаційних викликів, переходу від індустріального до постіндустріального, інформаційного суспільства.

У ситуації світу, що глобалізується, та обнадійливої перспективи сталого розвитку зростає культурно-цивілізаційне значення етичної раціональності в усіх сферах життєдіяльності, відповідальність переноситься до центру етичної теорії і моральної практики. Сучасна людина дедалі більшою мірою усвідомлює, що нині вона справді мусить і здатна взяти на себе відповідальність за виживання свого роду та за продовження життя на планеті, адже її технічний потенціал став чинником планетарного масштабу.

Тема відповідальності є однією із головних в етиці і соціальній думці ХХ ст., вона активно розроблялася в працях Г. Йонаса, В. Гьосле, О. Гьоффе, К. Маєр-Абіха, Дж. Ролза та ін. Сучасна німецька комунікативна філософія (К. Апель, Ю. Габермас)

випрацьовує дискурсивно-консенсуальну концепцію відповідальності, в якій поєднуються деонтологічні та телеологічні аспекти етики, а в Україні ця тема активно досліджується А. Єрмоленко, Н. Ситниченко, В. Култаєвою.

Якщо термін «проект» (від лат. *proiectus* – кинутий уперед) використовувати з тим понятійним навантаженням, яке закладає в нього Ю. Габермас, то це дає підґрунтя для поглибленого діалогу між модерною та постмодерною епістемою в межах проекту сталого розвитку. З урахуванням того, що створення передбачуваного або прогнозованого образу майбутнього охоплює життєсвіт людини загалом, то воно сутнісно пов'язано зі сферою належного не тільки в етичному вимірі. Телеологічне спрямування такого моделювання в поєднанні з імперативністю створює ціннісний проект майбутнього. Обґрунтувати ті імперативи етики, які не тільки не перешкоджають суспільному розвитку, а й роблять цей рух конструктивним, окреслюючи незмінність, яка оберігається попри хвилі шаленої модернізації і може бути пересторогою катастрофам. Можна приєднатися до діагнозу, який зробив Ф. Фукуяма щодо сучасного стану світу цінностей у західних країнах. У цьому контексті тісно пов'язаними є криза суспільної моралі, виникнення етичного імперативу відповідальності як основного в сучасній моралі та поява прикладної етики. Для концептуального аналізу змін, що призвели до, на перший погляд, морального занепаду, Ф. Фукуяма виділяє такі культурні зміни: «Нагорі знаходиться сфера абстрактних ідей, поширюваних філософами, вченими, митцями і професорами університетів, а часом і пройдисвітами, і шахраями, які закладали інтелектуальний фундамент для ширших змін. Другий шар – це шар масової культури, коли спрощені версії складних абстрактних ідей поширюються серед масової аудиторії через книжки, газети та інші форми мас-медіа. Нарешті, є шар реальної поведінки, коли нові форми, імпліковані в абстрактних чи популярно витлумачених ідеях, втілюються в діях широких мас населення» [5, 82].

Тому так званий «етичний поворот», що відбувся в останній третині ХХ ст., є побудованим на засадах свободи, творчості і відповідальності людини. «Нова дискурсивна нормативність» є підпорядкованою умовам обґрунтованого морального виправдання і запровадження через соціальні інститути у вигляді «прикладної етики». У сфері соціальної моралі ефективність нормативної регуляції пов'язана з процедурами відкритої публічної комунікації щодо базових цінностей, в ході якої легалізується їх нормативна значимість. Для активізації процесу втілення в життя етичних принципів необхідна їх конкретизація через ситуаційну деонтологічну раціональність та нормативну освіченість. Прикладна етика об'єднує духовно-орієнтаційну та нормативно-регулятивну функції гуманістичних базових цінностей, чим створює підґрунтя для включення в проект сталого розвитку завдання щодо створення глобальної етики. Ці та інші процеси вибудовують протидію деструктивним процесам. В контексті нелінійного мислення катастрофа трактується як спосіб розвитку і елемент людської реальності. Роль випадку є вирішальною, бо майбутнє не детерміноване і відкрите різним сценаріям. В етичній площині відповідальний моральний вчинок стоїть на заваді деградації. У цьому значенні моральні кризи – не унікальна ситуація, а невід'ємний елемент, особливо перехідних суспільств. Г. Йонас причиною виходу на перший план етики відповідальності вважає: «Остаточно розкутий Прометей, якому наука надає нині незнані досі ще сили, а економіка – нечувані стимули, закликає до етики, щоб через добровільне підпорядкування їй приборкати свою могутність, аби ця могутність не

обернулася для людини лихом» [6, 7]. Також він зазначає, що жодна традиційна етика «не вчить нас таким нормам «добра» та «зла», які відповідали б цілковито новим модульностям могутності людини та її можливим проявам» [6, 7].

Ще в 70-х роках ХХ ст. О. Дробницький відзначав, що справа зовсім не в тому, «прогресує чи регресує моральність...», а в тому, наскільки моральна дієздатність людини відповідає тим завданням, які об'єктивно породжені колосальними виробничими і пізнавальними можливостями суспільства... Це питання історичної відповідальності людини, її здатності опанувати ситуацію, що склалася..., а не просто її «внутрішньої» моральності як такої» [7, 326].

Розробка сучасного змісту категорії «відповідальність» є не тільки продовженням секулярного і раціонально-телеологічного етичного дискурсу, а включає необхідність задіяності почуттєво-перфекціоністських прагнень християнської етики. Так, Г. Йонас вважає, що в сучасну моральність поряд з розумом входить висока, духовна чуттєвість: «Як і будь-яка етична теорія, – пише автор, – теорія відповідальності має враховувати такі два чинники: раціональну основу обов'язку, тобто принцип, який легітимізує безумовну умову «обов'язку» і психологічну основу здатності обов'язку спонукати волю, тобто бути для об'єкта причиною, яка визначає його діяльність. Це свідчить, що етика має і об'єктивний, і суб'єктивний аспекти, з яких один має справу з розумом, другий – з почуттям [6, 132]. Суттєвим є те, що, вибудовуючи по суті глобальну раціональну етику, Г. Йонас утримує в формі діалектичного «зняття» досвід християнської етики, яка орієнтує на високу налаштованість духу. Так, він звертається до класичних чеснот християнської моралі – віри, любові, надії. Спрямування до майбутнього є, на його думку, стрибком віри, яка спирається на рішучість, окрилену позатеоретичними чинниками сфер почуття і волі. На думку Г. Йонаса, почуття любові, яке в собі не має обмежень, робить відповідальність всеосяжною: «Важко, а може взагалі неможливо нести відповідальність за щось таке, чого не любиш, отже, для відповідальності швидше призначена любов, ніж «вільний від схильності» обов'язок» [6, 14].

Надія і страх перед небуттям, «опір небуттю» є визначальними феноменами екзистенційної ситуації людини в світі, вони є основними перспективами ставлення до майбутнього. А це пояснює, чому проблема сталого розвитку в контексті цивілізаційних процесів, ризиків та викликів є на часі. Коли ми усвідомлюємо небезпеку для буття, страх стає мотивуючою до дії спонукою: «Страх, що сутнісно міститься у відповідальності, не відмовляє від вчинку, а вимагає його; це страх за предмет самої відповідальності» [6, 339]. Разом зі страхом на дієвий опір небуттю налаштовує й почуття надії. «Надія – умова будь-якого вчинку, адже вона передбачає здатність щось здійснити і прагнення це зробити у кожній окремій ситуації» [6, 338].

Сучасні цивілізаційні процеси, окрім науково-технічних факторів, руйнівних технологій, пов'язані з системою хибних цінностей, протидія якій є не менш важливою, ніж контроль за промисловим виробництвом.

Важливу сторону сучасного варіанту відповідальності відзначає представник німецької практичної філософії К. Маєр-Абіх. Він виокремлює два види відповідальності: «Я відрізняю відповідальність у власному сенсі слова від відповідальності як підзвітності. Остання має зовнішню мовну історію, і філософська

етика Нового часу передусім переймалася тим, як повинна чинити людина, аби бути в згоді сама з собою, із внутрішнім голосом розуму або совісті – начебто метою наших вчинків є добре сумління, а не звернення того, задля чого ми існуємо і що є сенсом нашого життя» [8, 67]. На важливість всеохопної почуттєвої складової в сучасній моральності наголошує Г. Дерев'янка в продовження позицій Г. Йонаса, К. Маєр-Абіха: «Відповідальність як підзвітність узгоджується з парадигмою класичної етики й, зокрема, кантівської. Зазначену другу відповідальність за іншою й інше можна пов'язати з почуттям любові як тим, що дає наснагу, буттєву енергію для дії» [9, 198]. На тему радості в християнському світогляді як спонуку істинної людської активності звертають увагу українські науковці, досліджуючи зміну парадигм у контексті цивілізаційних вимірів моральності. Так, В. Малахов зазначає, що саме в сучасних умовах: «... набуває особливого сенсу турбота про культивування основоположних людських якостей і сутнісних сил, турбота про людиномірність навколишнього буття, взагалі про утримання людяності в нинішньому плінному світі» [9, 28].

Серед сучасних концепцій гуманізму на особливу увагу заслуговують напрацювання провідного теоретика світського гуманізму П. Куртца. Аналізуючи ціннісні основи світського світогляду, П. Куртц закликає прийняти виклики сучасної цивілізації, відповісти на питання про сенс і базові цінності людського існування, про перспективи людства в умовах планетарних технологічних, інформаційних, психологічних і соціальних змін.

Процеси стандартизації та уніфікації людських потреб і смаків, вульгаризації життя, зростання споживацької, пасивної свідомості руйнують саму здатність людини розрізняти реальне та уявне, істину і брехню, добро і зло. Ці дегуманізуючі процеси ведуть до медіократії, що руйнує глибинні інтелектуальні і моральні основи людської істоти, до виникнення деградуючої культури. Зокрема П. Куртц зазначає, що питання практичної мудрості віддані сьогодні на відкуп журналістам, телеведучим, кінозіркам, шоуменам, політикам, які обслуговують інтереси пануючих еліт. Ці питання, як твердить П. Куртц, мають бути предметом суспільно-значимого обговорення філософами, представниками гуманітарних і природничих наук. Проблема етики, гідного життя, реалістичного, вільного і творчого стилю мислення повинно бути повернене центральне місце в системі освіти і культури. Самі ці теми є основними в концепції П. Куртца, який прагне пов'язати в органічне ціле принципи рефлексивного критичного мислення («нового скептицизму»), моральні норми демократичного гуманізму та ідеали вільнодумства. П. Куртц сповідує ідею культурної реформації, перетворення суспільства на засадах загальнодемократичних принципів, глобальних моральних цінностей, поваги до розуму і наукового знання [10, 27].

В умовах стрімких соціальних і культурних змін, що не контролюються індивідом, ускладнюється розвиток здібностей людей до реалістичного розуміння навколишнього світу і осмисленої поведінки. На думку П. Куртца, свобода, розум, мужність і моральна творчість можуть і повинні стати загальноприйнятними цінностями.

Проекти оптимального розвитку світу, що глобалізується, та поширення прикладної етики почали запроваджуватися в останній третині ХХ ст. Цим процесам сприяла діяльність Римського клубу, пошуки шляхів «глобального гуманізму». Серед основних принципів сталого розвитку, що набули загального визнання, прямі етичні вимоги наявні

в екологічному імперативі відповідальності людства за долю планети. Концепція сталого розвитку спрямована на запобігання руйнівних конфліктів. У центрі уваги – справедливе природокористування, врахування інтересів сучасних і майбутніх поколінь людей, імперативи толерантності, діалогу культур, збереження культурного і соціального капіталу, в тому числі і традиційних цінностей.

Особливості морально-етичного життя тісно пов'язані з такими ознаками, як ієрархічність, емерджентність, відкритість, релятивність, відповідальність, виявлені в ході дослідження синергетичних процесів. Особливого значення набуло осмислення відповідальності як базового імперативу сучасної доби в працях Т. Йонаса, О. Гьоффе, К. Маєр-Абіха, Дж. Ролза та ін. Впливовою є й сучасна комунікативна філософія (К. Апель, Ю. Габермас та ін.), що створює дискурсивно-консенсуальну концепцію відповідальності.

Нині розвиток прикладної етики відбувається в умовах, коли, з одного боку, глобальний розвиток має бути спрямований на досягнення системної рівноваженості, а з іншого – постійно проходити через якісні й кількісні зміни. Цей «етичний поворот» є побудованим на засадах свободи, творчості і відповідальності людини. Розширення змісту ціннісних орієнтацій культури розглядаються через концепції «секулярного гуманізму» Куртца, теорії справедливості Дж. Ролза, принципів субсидіарності, розроблених О. Гьоффе. Це дало змогу зробити висновок, що в умовах глобалізації відбувається зростання нормативно-регулятивного впливу соціальної моралі та ціннісно-символічних орієнтацій культури. Цей процес полягає в збереженні гуманістичних основ співробітництва та розвитку практик громадянського гуманізму, розширенні змісту таких системоутворюючих базових цінностей сталого розвитку, як відповідальність, справедливість та субсидіарність.

Література

1. Шелер М. Ресентимент в структуре моралей / М. Шелер ; перевод с нем. А. Н. Малинкина. – СПб. : Наука, Университетская книга, 1999. – 231 с. – (Серия «Слово о сущем»).
2. Гартман Н. Этика / Николай Гартман ; пер. с нем. А. Б. Глаголева под ред. Ю. С. Медведева и Д. В. Складнюк. – СПб. : Владимир Даль, 2002. – 712 с.
3. Ермоленко А.Н. Этика ответственности и социальное бытие человека / А. Н. Ермоленко. – К. : Наукова думка, 1994. – 200 с. – (Современная немецкая практическая философия).
4. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи ; пер. с англ. О. В. Захаровой. – М. : Прогресс, 1980. – 302 с.
5. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Френсис Фукуяма ; пер. с англ. под общ. ред. А.В.Александровой. – М. : АСИ Москва, 2008. – С. 195–256.
6. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас ; пер. з нім. А. Єрмоленка, В. Єрмоленка. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.
7. Дробницкий О. Г. Понятие морали / О. Г. Дробницкий. – М. : Наука. – 1974. – 388 с.
8. Маєр-Абіх К. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільно світу / К. Маєр-Абіх; [пер. з нім., післямова, примітки А. М. Єрмоленка]. – К.: Лібра, 2004. – 196 с.

9. Цивілізаційні виміри моральності: Зміна парадигм /В. А. Малахов, Е. І. Мулярчук, В. Д. Жулай, М. Ю. Савельєва); НАНУ, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К. : Наукова думка, 2007. – 160 с. – (Наукова думка).

10. Куртц П. Искушение потусторонним /П. Куртц ; пер. с англ. В. А. Кувакина. – М. : Академический Проект, 1999. – С. 59–109.